

بررسی تأثیر بهره‌مندی از توانمندی جوانان نخبه بومی در توسعه گردشگری و ارائه یک مدل از سیستم دانش محور با رویکرد توانمندسازی نخبگان بومی به منظور توسعه گردشگری - مطالعه موردی: استان بوشهر

الناز بلوری فرد^۱، محمدرضا کابارن‌زاد قدیم^۲، فاطمه شالچیان‌رابع^۳

چکیده

امروزه صنعت گردشگری به‌عنوان یکی از بازوهای توانمند دستیابی به توسعه پایدار، روند رو به رشد در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه را پیش روی دارد. سازمان جهانی جهانگردی، فعالیت‌های صنعت گردشگری را به دسته‌های گردشگری فرهنگی، گردشگری طبیعی، گردشگری تجاری، گردشگری مذهبی و گردشگری ورزشی تقسیم کرده است. از آن‌جا که استفاده از نخبگان در مسیر توسعه کشورها همواره مورد توجه و تأیید پژوهشگران و صاحبان حرف بوده است، در صنعت گردشگری نیز استفاده از توانمندی‌های بالقوه ایشان، شایسته توجه است. در این مطالعه به تأثیری که جوانان نخبه بومی در توسعه گردشگری در بندر بوشهر می‌توانند داشته باشند، پرداخته شده و نتایج این پژوهش نشان داد که نخبگان بومی حوزه‌های فرهنگ، صنعت و تجارت، ورزش و مذهب می‌توانند با تأثیری که در جامعه ملی و بین‌المللی می‌گذارند، سفیران خوبی برای معرفی استان بوشهر و هم‌چنین فرهنگ جنوب کشور و خلیج فارس باشند و در جذب گردشگر و تشویق سرمایه‌گذاری در این منطقه نقش قابل‌توجهی را ایفا کنند. این مطالعه با ارائه مدلی نشان داد که بهره‌مندی از یک سیستم دانش محور با رویکرد نخبه‌پروری بومی در توسعه گردشگری در استان بوشهر تأثیر قابل‌توجهی دارد. نیز نشان داد که سیستم‌های دانش‌محور از طریق توانمندی، شایستگی، معناداری و حق اختیار نخبگان بومی موجب توسعه گردشگری در استان بوشهر می‌شود.

کلید واژگان: گردشگری، نخبگان بومی، بوشهر، سیستم دانش محور، توانمندی

۱- دانشجوی کارشناسی‌ارشد مدیریت فناوری اطلاعات (کسب‌وکار) - دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، elnazbolouri@yahoo.com

۲- دانشیار دانشکده مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، kabaranzad@yahoo.com

۳- دانشجوی کارشناسی‌ارشد مدیریت دولتی (توسعه منابع انسانی) - دانشگاه پیام نور تهران، fshalchian@yahoo.com

مقدمه

گردشگری یکی از عوامل مؤثر در ارتباط بین ملت‌ها است و تأثیر قابل توجهی بر ابعاد مختلف جامعه می‌گذارد. ایجاد اشتغال، به جریان انداختن سرمایه‌های اقتصادی، افزایش تقاضاهای سفر خارجی و به دنبال آن افزایش امنیت در کشور از جمله آثار مثبت گردشگری است (حیدری، ۱۳۸۷). گردشگری از دیدگاه‌های مختلف، دارای تقسیم بندی‌های متنوعی است. سازمان جهانی گردشگری، فعالیت‌های صنعت گردشگری را به دسته‌های گردشگری فرهنگی، گردشگری طبیعی، گردشگری تجاری، گردشگری مذهبی و گردشگری ورزشی تقسیم کرده است.

موسسه مطالعات ژئوپولیتیک، استراتژیک، تاریخ و جغرافیای خلیج فارس که به اختصار، مرکز مطالعات خلیج فارس نامیده می‌شود، پس از انجام تحقیقاتی در امر گردشگری ایران و هم‌چنین تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده، فقدان یک برنامه جامع و استراتژیک، مشخص نبودن اهداف و سیاست‌های ایرانگردی و گردشگری در قالب یک برنامه اجرایی، فقدان نیروی انسانی کارآموده و متخصص امور جهانگردی در دفاتر ایرانگردی و جهانگردی و بی‌اطلاعی و بی‌تجربگی کادر شاغل در موسسات جهانگردی (از قبیل خدمتگزاران هتل‌ها، کارکنان آژانس و راهنمایان جهانگردی)، کمبود نیروی متخصص، عدم استفاده از کارشناسان مجرب و آشنا به صنعت جهانگردی، تصویر غیرصحیح از ایران در مجامع جهانی، نیاز به تغییر نگرش فرهنگی مدیران، سیاست‌گذاران و مردم به مقوله گردشگر و گردشگری و پذیرش آن به عنوان یک اصل فرهنگی و نه اقتصادی را به‌عنوان چالش‌های مهم این بخش برشمرده است.

در استان بوشهر، نخبگان و جوانان موفق متعددی در زمینه‌های مختلف فرهنگی، مذهبی، علمی و ورزشی وجود دارد؛ پتانسیلی که بهره‌مندی از آن می‌تواند چالش‌های شمرده شده در حوزه گردشگری را التیام بخشد.

بیان مسئله

از آن‌جا که صنعت گردشگری با سرعت بسیار زیادی در حال رقابت با صنایع اشتغال‌آفرین و درآمدزا مانند صنعت نفت و خودروسازی است و با نتایج قابل توجهی مانند رشد سرمایه‌گذاری و ارزآوری یکی از ارکان توسعه پایدار کشورها محسوب می‌شود، بررسی تأثیر بهره‌مندی از توانمندی جوانان نخبه بومی در توسعه گردشگری و طراحی یک سیستم دانش محور با رویکرد نخبه‌پروری بومی، می‌تواند مسیر تازه‌ای در راستای تحول اقتصادی استان بوشهر ایجاد کند.

اهمیت و ضرورت

استان بوشهر به دلایل مختلفی که مهم‌ترین آن مجاورت با دریا است، در تاریخ خود همواره گذرگاهی برای ارتباط کشورهای مختلف بوده، از این‌رو پرداختن به مبحث جذب گردشگر در این استان حائز اهمیت است. بومیان این منطقه به عنوان آشنایان به این جغرافیای بی‌نظیر که هم به لحاظ فرهنگی و هم به لحاظ اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی دارای ارزشمندترین معیار گردشگری که همان جاذبه‌های گردشگری است، باید مورد توجه قرار بگیرند. در این میان، پرداختن به نخبگان بومی و جوانان با استعداد این دیار و استفاده از توانمندی‌های ایشان بر اساس یک سیستم متکی بر دانش و تخصص، ضروری به نظر می‌رسد.

ادبیات و پیشینه

تعاریف مفهومی متغیرها و واژگان کلیدی

نخبه: نخبه، به استناد ماده ۴ اساسنامه بنیاد ملی نخبگان، به فرد برجسته و کارآمدی اطلاق می‌شود که اثرگذاری وی در تولید و گسترش علم و هنر و فناوری و فرهنگ‌سازی و مدیریت کشور محسوس باشد و هوش، خلاقیت، کارآفرینی و نبوغ فکری وی در راستای تولید و گسترش دانش و نوآوری، موجب سرعت بخشیدن به رشد و توسعه علمی و اعتلای جامعه انسانی در کشور شود.

گردشگری: گردشگری معادل فارسی و کاملاً دقیق واژه "Tourism" در زبان‌های انگلیسی، فرانسه و آلمانی است که به صورت مصطلح در زبان فارسی، جهانگردی و گردشگری ترجمه شده است. ریشه این واژه از اصطلاح "Tornus" یونانی و لاتین گرفته شده و با پسوند "Ism" یا گری به صورت اسم مصدر Tourism یا گردشگری درآمده است.

به‌طور دقیق‌تر، لغت توریسم (Tourism) از کلمه تور (Tour) به معنای گشتن، اخذ شده که ریشه در لغت لاتین Tourns به معنای دور زدن، رفت و برگشت بین مبدا و مقصد و چرخش دارد که از یونانی به اسپانیا، فرانسه و در نهایت به انگلیس راه یافته است (Oxford, ۱۹۷۰: 189). گردشگری انواع مختلفی دارد و از آن‌جا که تقاضاها و خدمات مورد نیاز گردشگران مختلف یکسان نیست، شناخت انواع گردشگری برای برنامه‌ریزی و تدوین اهداف راهبردی اهمیت به‌سزایی دارد. با بررسی تعاریف عنوان شده در مورد گردشگری یا توریست و با در نظر گرفتن سه ویژگی مدت زمان مسافرت، فاصله مکانی، انگیزه‌ها و اهداف سفر، تقسیم‌بندی‌های مختلفی از گردشگری انجام شده- است. سازمان جهانی گردشگری (W.T.O) که فعالیت‌های صنعت گردشگری را به دسته‌های گردشگری فرهنگی، گردشگری طبیعی، گردشگری تجاری، گردشگری مذهبی و گردشگری ورزشی تقسیم کرده است.

استان بوشهر

این استان از استان‌های جنوبی ایران و هفدهمین استان بزرگ کشور به لحاظ مساحت است که در حاشیه خلیج فارس قرار دارد. مرکز این استان بندر بوشهر است که به‌علت موقعیت استراتژیکی، برای احداث پایگاه دریایی و بندرگاه، مورد استفاده پادشاهان عیلام قرار گرفته بود. در زمان هخامنشیان سرزمین بوشهر جزو ساتراپ پارس بود. خلیج فارس و به تبع آن استان بوشهر، به دلیل موقعیت سوق‌الجیشی و اهمیت اقتصادی و بازرگانی، در طول تاریخ همواره از سوی کشورها و دولت‌ها برای تبادل علم و ثروت و گسترش قدرت سیاسی مورد توجه قرار گرفته است. هوای معتدل پاییز و زمستان، چشمه‌های آب معدنی، سواحل زیبای خلیج فارس، جزیره‌های متعدد، تالاب‌های کم‌نظیر و ارزشمند، ویژگی‌های ژئومورفولوژی و زمین‌شناسی منحصر به فرد، پوشش گیاهی نواحی گرمسیری، جانوران خاص مناطق خشکی و دریایی همراه با جاذبه‌های تاریخی و اجتماعی در این منطقه؛ همگی دست به دست هم داده و یکی از پرجاذبه‌ترین نواحی طبیعی کشور را به وجود آورده است. از میان بناهای قدیمی منطقه، کاخ کوروش مربوط به دوره کوروش (بنیان‌گذار سلسله هخامنشی) و کاخ سنگ سیاه که آن هم از بناهای دوره هخامنشی است، از اهمیت بیشتری برخوردار هستند. در حال حاضر استان بوشهر به‌سبب قرار گرفتن در ساحل استراتژیک خلیج فارس، صادرات و واردات دریایی، صنعت صیادی، وجود ذخایر نفت و گاز پارس جنوبی و شمالی، کشاورزی و نخلداری و وجود نیروگاه هسته‌ای از اهمیت راهبردی و اقتصادی ویژه‌ای برخوردار بوده و لقب پایتخت انرژی ایران را گرفته است.

بندر بوشهر: شهری بندری و مرکز استان بوشهر از استان‌های جنوب غربی ایران است. جمعیت این شهر در سال ۱۳۹۵ خورشیدی بالغ بر ۲۲۳،۵۰۴ نفر بوده است. بوشهر، بندری شبه‌جزیره‌ای در بخش مرکزی شهرستان بوشهر است که از سمت شمال، غرب و جنوب به خلیج فارس محدود شده‌است، این بندر در ارتفاع ۱۸ متری از سطح دریا و در منطقه ساحلی خلیج فارس واقع شده و آب‌وهوای نیمه بیابانی گرم دارد. بنای بوشهر را به اردشیر ساسانی نسبت داده‌اند.

گردشگری در بوشهر

کازمی، موسی، عباسی سید مهدی و عبدالرسول (۱۳۸۹)، در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر بافت قدیم شهر بوشهر در توسعه گردشگری شهری پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد احیاء و بازسازی بافت قدیم شهر بوشهر می‌تواند در جذب گردشگری و توسعه اقتصادی شهری موثر باشد و بافت تاریخی شهر باید به عنوان محرکی برای توسعه آینده شهر هدایت شود. بر این اساس فعال کردن گردشگری و ارتقاء اقتصاد شهری و توسعه آن از طریق بهسازی و نوسازی بافت قدیم و

شناخت جایگاه بافت قدیم شهر و تلاش در جهت همسو کردن فعالیت‌های این بافت در توسعه آینده این شهر موثر است.

قاسمی‌زاد، علی‌رضا، و دهقان‌فرد، سکینه (۱۳۹۶)، در مطالعه‌ای مشکلات توسعه صنعت گردشگری استان ساحلی بوشهر را بررسی و راهکارهای جذب گردشگر در این استان را ارائه دادند. براساس این تحقیق که با مطالعه بر روی ۲۸۶ گردشگر در سال ۹۵ انجام شده است، در نهایت ۸ عامل: موانع اقتصادی، موانع فرهنگی، موانع دولتی، موانع بهداشتی، موانع جغرافیایی، موانع تفریحی، موانع سیاسی و موانع رفاهی به عنوان مشکلات توسعه گردشگری در بوشهر شناسایی و راهکارهای لازم برای رفع آن‌ها ارائه شد.

خانی فضیله، غریب‌زاده قاسم (۱۳۸۹)، در تحقیقی با به‌کارگیری مدل ریاضی میزان موفقیت گردشگری در استان بوشهر را مورد سنجش قرار دادند. عوامل متعددی در پیشرفت و تاثیرگذار بودن صنعت گردشگری در یک منطقه نقش دارند، در عین حال برخی از این عوامل موثرتر و تاثیرگذارتر هستند. در این تحقیق تلاش شد تا الگویی جهت سنجش میزان موفقیت عوامل اثرگذار طراحی شود که علاوه بر کارآمدی و کاربردی بودن، روابط پیچیده در گردشگری را تسهیل کند. به گونه‌ای که بتوان به وسیله رقومی کردن این عوامل، برای هر منطقه نقشه گردشگری خاصی تهیه و با این کار مناطق مختلف را از نظر گردشگری با یکدیگر مقایسه کرد. در این تحقیق گردشگرانی که از اطراف و یا مناطق دور به شهر بوشهر وارد شده‌اند، مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که به ترتیب تعداد اتاق، چشم‌انداز طبیعی، چشم‌انداز فرهنگی، جنگ و درگیری، شبکه ارتباطی و تبلیغات و بازاریابی بیشترین تاثیر را در جذب گردشگر در منطقه داشته است.

سقای، محسن و همکاران (۱۳۹۴)، در پژوهشی به شناسایی پتانسیل‌های گردشگری شهر ساحلی بوشهر و نقش آن در توسعه اجتماعی و فرهنگی این شهر پرداختند. نتیجه این تحقیق مشخص می‌کند که پتانسیل‌های گردشگری در توسعه اجتماعی و فرهنگی بوشهر تأثیرگذار است و از طرفی به دلیل وجود همبستگی بالا و مناسب بین عوامل و متغیرها، کمبود امکانات و خدمات رفاهی، این پتانسل‌ها در شرایطی می‌تواند مانع توسعه گردشگری در بوشهر نیز باشد.

نقش بومیان در توسعه گردشگری

وقتی می‌گوییم گردشگری در توسعه اقتصادی جامعه، نقش‌آفرینی می‌کند، این مهم به معنای بهره‌گیری از همه کسب‌وکارها در راستای پذیرش گردشگر است و در این میان مردم نیز می‌توانند سهم خود را داشته و از عواید آن نیز بهره‌گیری کنند. نقش بومیان در توسعه گردشگری جوامع بسیار پررنگ و حائز اهمیت است. برخی بومیان به دلیل آن‌که با تغییرات فرهنگی و تأثیرپذیری

روستا و شهر کوچک خود که به موجب حضور گردشگران رخ می‌دهد، مخالف بوده و انگیزه‌ای برای رشد این صنعت در جامعه خود نداشته باشند. برای آماده‌سازی جوامع محلی برای پذیرش و میزبانی از گردشگر، به ابزارهای سخت‌افزاری و فرهنگی و زیرساخت‌ها نیاز است. به لحاظ فرهنگی ممکن است برخی مردم بومی، مخالف توسعه گردشگری در جامعه خود باشند، با این وجود توسعه گردشگری و صنایع وابسته در صورتی که زیرساخت‌ها فراهم باشد، مردم بومی را بر آن می‌دارد تا با بهره‌گیری از آن، وضعیت اقتصادی و معیشتی خود را بهبود بخشند.

در جهان رقابتی امروز، بسیاری از کشورهای در حال توسعه، اقتصادهای محلی و توسعه آن را به مردم بومی و محلی سپرده‌اند که حتی می‌توانند در ابعاد گسترده‌تر نقش‌آفرین باشند.

محمود ضیایی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی به بررسی نقش جوامع محلی و بومیان در توسعه پایدار گردشگری در منطقه پاسارگاد پرداختند. این پژوهش نشان داد که ظرفیت جوامع محلی پیرامون منطقه نمونه گردشگری (مطالعه موردی: پاسارگاد) برای توسعه پایدار گردشگری در وضعیت مطلوبی قرار ندارد و کمتر از حد متوسط است. لذا ظرفیت‌سازی و ایجاد بستر مناسب برای نیل به توسعه پایدار گردشگری در بخش پاسارگاد و جوامع محلی پیرامون آن ضروری است.

بیتن^۱ (۲۰۰۶)؛ ریچاردز و هال^۲ (۲۰۰۱) در تحقیقی نشان دادند که هرگاه فعالیت‌های گردشگری ارتباط نزدیکی با جوامع محلی و بومیان داشته باشند، گردشگری می‌تواند موجب تغییر در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، محیطی و اقتصادی جامعه میزبان شود.

عارف (۲۰۱۰)، در مطالعه‌ای گردشگری را به عنوان ابزاری برای توسعه اقتصادی، به‌ویژه در جوامع محلی در نظر می‌گیرد و اذعان می‌کند که گردشگری یکی از مطرح‌ترین استراتژی‌ها برای توسعه است و توسعه گردشگری با استفاده از بومیان می‌تواند توسعه ملی و محلی را افزایش دهد. براساس این تحقیق از آن‌جا که بومیان و جوامع محلی مهم‌ترین اصل در ایجاد ثبات و پایداری گردشگری هستند و این جوامع‌اند که از وجود گردشگری منتفع یا متضرر می‌شوند، لزوم توجه و برنامه‌ریزی با دخیل کردن خواسته‌ها و مشارکت آن‌ها احساس می‌شود. محققان مذکور بر این باورند که توسعه گردشگری در جوامع محلی نمی‌تواند بدون مشارکت رهبران جامعه و مردم محلی موفق باشد. در نتیجه ظرفیت‌سازی و ارزیابی ظرفیت جامعه، گام مهمی در استراتژی‌های جامعه در حال توسعه و کلیدی، برای توسعه گردشگری است.

از نظر میلان و جورج^۳ (۱۹۸۶)، یکی از اصطلاحات استفاده‌شده در توسعه جامعه و

1- Beeton

2- Richards, & Hall

3- McMillan, D. W. & George

ظرفیت‌سازی "حس تعلق به جامعه" است. مفهوم حس تعلق به جامعه توسط هیلر (۱۹۵۵) با شناسایی مؤلفه‌های مختلف فرآیندی که توسط اعضای جامعه برای برقراری حس تعلق به جامعه کار می‌رود، شروع شد. عارف و همکاران (۲۰۰۹) حس تعلق به جامعه را مسبب تعامل با دیگر اعضای جامعه دانسته و ارتباط بین اعضای جامعه و شناخت شرایط متقابل را که شامل ارزش‌های حفظ شده محلی، هنجارها و دیدگاه‌های مشترک می‌شود را نمایان می‌سازد. هم‌چنین عارف و همکاران (۲۰۱۰) معتقدند که توسعه‌دهندگان گردشگری اغلب به تشویق حس تعلق به جامعه میان مردم بومی جامعه به‌عنوان راهی برای کمک به ظرفیت‌سازی جامعه تمایل دارند (ضیایی و همکاران، ۱۳۹۲، ۵۹:۸۸).

هال و همکاران (۲۰۰۵)، در مقاله‌ای بیان کردند که این حس نقش مهمی در تقویت حمایت از توسعه گردشگری بازی می‌کند و می‌تواند با پایداری طولانی مدتش به عنوان مبنایی وسیع برای برنامه‌ریزی توسعه گردشگری به‌کار رود.

مک میلان و جورج (۱۹۸۶)، چهار عنصر اساسی حس تعلق به جامعه را: عضویت، نفوذ، تقویت یکپارچه‌سازی و تحقق نیازها و ارتباط عاطفی می‌دانند و بنیایی (۲۰۰۷)، حس تعلق به جامعه را مشترک (وابستگی احساسی) با معیارهایی چون شناخت شرایط متقابل، مدارک و شواهد اعتماد و ارتباط مثبت بین اعضا و احساس هویت مشترک مورد سنجش قرار داده است و آن‌را با دو مؤلفه وابستگی احساسی (حس غرور و افتخار میان بومیان و علاقه‌مندی به ادامه سکونت در مکان فعلی زندگیشان) و شناخت شرایط متقابل (برقراری ارتباط مهمان‌نوازانه با گردشگران، وحدت در انجام اقدامات عام المنفعه و گردهمایی‌های اعضای جامعه و مسوولان در مورد مسائل مرتبط با گردشگری) مورد بررسی قرار داده است.

نخبگان بومی

در هر جامعه‌ای به فراخور فرهنگ و ویژگی‌های آن جامعه، نخبگان بومی رشد می‌کنند. صیانت از این استعدادها یا تشویق ایشان به استفاده از دانش، خلاقیت و فنونی که در آن مهارت دارند در راستای توسعه همه‌جانبه زادبوم خود یکی از مهم‌ترین عناصر استراتژیک در توسعه شهرها و کشورها است.

بومیان به سبب شناخت و آشنایی با ادبیات عامه منطقه خود همواره در حفظ ارزش‌های فرهنگی نواحی مختلف موثر بوده‌اند. در مبحث گردشگری، جاذبه‌های معماری و ابنیه‌های تاریخی هر منطقه یکی از بارزترین میراث برای جذب گردشگر به‌شمار می‌رود که ادبیات منطقه و بهره‌گیری از نخبگان ادب، هنر، موسیقی و فرهنگ با تشویق مردم و آگاه‌سازی ایشان می‌تواند در

حفظ این معماری تأثیر داشته باشد (بلوری فرد، ۱۳۹۶).

جهانی‌شدن و به تبع آن حذف فاصله‌های زمانی و مکانی در برقراری ارتباط، مهاجرت را افزایش داده‌است و در این میان مهاجرت نخبگان با سرعت بیشتری انجام می‌گیرد. این مهاجرت‌ها اغلب به دلایلی نظیر شرایط رفاهی و فرهنگی مانند کمرنگ‌شدن ارتباط عاطفی و ذهنیتی با زادبوم فرد صورت می‌گیرد که یکی از مهم‌ترین دلایل آن عدم توان شناسایی و به‌کارگیری و رشد نخبگی آنان در شهر یا کشور است. از میان ۶۱ کشور در حال توسعه، ایران رتبه نخست را از لحاظ مهاجرت نخبگان دارد (یغموری، مجیدی: ۱۳۸۷).

از طرفی کشورهای پیشرفته با شناسایی نخبگان علمی کشورهای در حال توسعه که در حقیقت سرمایه‌های انسانی ارزشمندی محسوب می‌شوند و ارائه جاذبه‌های شغلی، رفاهی، تحصیلی و ایجاد فضای مناسب پژوهشی، ایشان را به‌صورت یک سرمایه اقتصادی سودآور وارد کشور خود می‌کنند. برخی از کشورهای در حال توسعه نیز علاوه بر برنامه‌ریزی‌های کلان جهت حفظ نخبگان علمی خود، در تلاش هستند نخبگان سایر کشورها را برای سرعت بخشیدن به فرآیند توسعه خود، جذب کنند. به عبارتی استفاده از نخبگان در انحصار قرار نمی‌گیرد. در چنین شرایطی لازم است ضمن بهره‌مندی از استعدادها و توانایی‌های نخبگان در حوزه‌های بین‌المللی و کشوری، سعی در حفظ و استفاده از سرمایه‌های داخلی از این دست کرد (عسگری و تقوی: ۱۳۸۹).

آن‌چه که در استفاده از نخبگان بومی به عنوان یک مزیت رقابتی قابل توجه است، شناخت فرهنگی، جغرافیایی و اجتماعی در کنار علاقه و پیوند عاطفی ایشان با محیط است که استفاده بهینه و تقویت آن می‌تواند موجب بهره‌وری حداکثری از این فرصت‌های استراتژیک شود.

توانمندی: در مبحث توانمندی، مطالعات گوناگونی انجام شده و معیارهایی برای آن تعریف شده‌است. دایره این مطالعه معیارهای معناداری، شایستگی و حق اختیار است که از موثرترین معیارهای توانمندی نیروی انسانی به‌شمار می‌روند (آبتین و همکاران، ۱۳۹۰، ۵۸:۴۴).

این‌که فردی احساس کند اهداف شغلی مهم و باارزشی را دنبال می‌کند، احساس معناداری در او تقویت می‌شود و باور او به توانایی خود در انجام کار با مهارت بالا، احساس شایستگی را ایجاد می‌کند و با دادن استقلال و آزادی عمل در تعیین نوع و نحوه فعالیت، حق اختیار در وی تقویت می‌شود (عبداللهی و همکاران، ۱۳۸۵، ۵۵:۵۴).

توانمندی نخبگان: از آن‌جا که در ذکر ویژگی‌های نخبگان به استعدادهای ایشان پرداخته می‌شود و از طرفی مهارت، فرصت و قابلیت‌های فردی سه رکن اصلی استعداد هستند، می‌توان این ارکان را در مبحث توانمندی با معناداری، حق اختیار و شایستگی متناظر دانست (سیدی و حسین مردی، ۱۳۹۱).

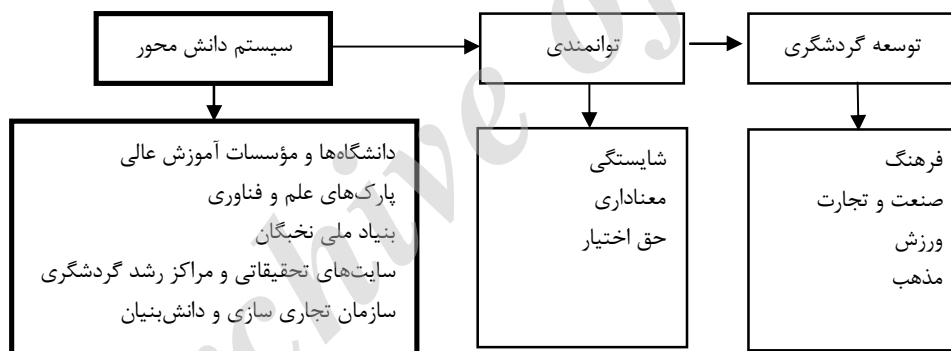
اهداف و فرضیه‌ها

هدف از این تحقیق، ارائه راهکارهایی برای استفاده از جوانان نخبه بومی در راستای توسعه صنعت گردشگری در استان بوشهر است.

در این پژوهش، ضمن بررسی تأثیری که جوانان نخبه بومی در توسعه صنعت گردشگری چه به‌لحاظ شناساندن منطقه و چه به‌لحاظ ارائه راهکارهای مؤثر در این بخش می‌توانند داشته باشند، با بررسی پیشینه موضوع و ادبیات این پژوهش و استفاده از استدلال منطقی، مفاهیم و شاخص‌های مربوط، تعیین شده و با داده‌های حاصل از مشاهده و نظرسنجی تطبیق داده شده‌است و مدل محقق ساخته در نمودار شماره ۱ آمده‌است. در بخش توانمندی این مدل، شایستگی، معناداری و حق اختیار مورد مطالعه قرار گرفته‌است (عبدالهی و نوه ابراهیم، ۱۳۸۵: ۸، ۴۴، ۴۹).

مدل تحقیق

نمودار ۱- مدل از سیستم دانش محور با رویکرد توانمندسازی نخبگان بومی به منظور توسعه گردشگری

نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بهره‌مندی از جوانان نخبه و استفاده از یک سیستم دانش‌محور با رویکرد نخبه‌پروری می‌تواند در توسعه گردشگری تأثیر داشته باشد. همان‌طور که در نمودار ۱ نشان داده شده‌است، در این مطالعه، یک ساختار کلی به بخش‌های مختلفی که در مطالعات محققان پیشین به آن‌ها پرداخته شده بود، تقسیم و مدلی، توسعه داده شد که از سه بخش و ۶ زیر بخش تشکیل شده‌است. در این مطالعه برآزش این مدل مورد تأیید قرار گرفت.

فرضیه‌ها

۱- سیستم‌های دانش محور از طریق توانمندی نخبگان بومی موجب توسعه گردشگری در استان بوشهر می‌شود.

- ۲- سیستم‌های دانش‌محور از طریق شایستگی نخبگان بومی موجب توسعه گردشگری در استان بوشهر می‌شود.
- ۳- سیستم‌های دانش‌محور از طریق معناداری نخبگان بومی موجب توسعه گردشگری در استان بوشهر می‌شود.
- ۴- سیستم‌های دانش‌محور از طریق حق اختیار نخبگان بومی موجب توسعه گردشگری در استان بوشهر می‌شود.

روش تحقیق و جامعه آماری

روش تحقیق، مجموعه‌ای از قواعد، ابزار و راه‌های معتبر و نظام‌یافته برای بررسی واقعیت‌ها، کشف مجهولات و دستیابی به راه حل مشکلات است. روش تحقیق در این مطالعه از نوع توصیفی-تحلیلی و مبتنی برمدل معادلات ساختاری است و از لحاظ هدف، در دسته تحقیقات کاربردی قرار دارد و از نظر اجرا، به شکل میدانی انجام گرفته است. جامعه آماری در این مطالعه، ۲۰۰ نفر از نخبگان استان بوشهر و مدیران و فعالان حوزه گردشگری در بندر بوشهر هستند.

ابزارهای پژوهش

در این مطالعه از روش کتابخانه‌ای برای جمع‌آوری ادبیات پژوهش و از روش میدانی و توزیع پرسشنامه استفاده شده‌است.

برای مشخص شدن روایی، پرسشنامه‌ها در اختیار ۱۰ نفر از مدیران صنعت گردشگری و متولیان بنیاد نخبگان قرار گرفت. برای تعیین پایایی از روش آلفای کرونباخ طبق فرمول زیر استفاده شد:

$$r_a = \frac{J}{J-1} \left(1 - \frac{\sum S_j^2}{S^2}\right)$$

فرمول ۱:

که در آن:

J = تعداد زیر مجموعه سؤال‌های پرسشنامه یا آزمون

S_j^2 = واریانس زیر آزمون j ام

S^2 = واریانس کل آزمون

$$SE = \sqrt{\frac{\sum X^2 - \frac{(\sum X)^2}{N}}{N-1}} \quad یا \quad SE = \frac{\sigma}{\sqrt{N}}$$

فرمول ۲:

نتایج آلفای کرونباخ به شرح جدول ۱ از ۰/۷۷ بیشتر بوده و نشان می‌دهد که پرسشنامه از پایایی

مناسبی برخوردار است.

جدول ۱: نتایج آلفای کرونباخ

پایایی کل	پایایی گویه	گویه	متغیر
۰.۸۲	۰.۸۲	فرهنگ	توسعه گردشگری
	۰.۷۸	صنعت و تجارت	
	۰.۷۶	ورزش	
	۰.۷۳	مذهب	
۰.۸۰	۰.۸۸	شایستگی	توانمندی
	۰.۷۱	معنی داری	
	۰.۷۸	حق اختیار	
۰.۸۴	۰.۸۱	دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی	سیستم دانش محور
	۰.۸۹	پارک‌های علم و فناوری	
	۰.۷۲	بنیاد ملی نخبگان	
	۰.۷۹	سایت‌های تحقیقاتی و مراکز رشد گردشگری	
	۰.۷۳	سازمان تجاری سازی و دانش بنیان	

از آن‌جا که ضریب به‌دست آمده از ۰.۸ بیشتر است، می‌توان نتیجه گرفت تمامی سوالات هر حوزه، از پایایی و روایی مناسبی برخوردارند.

جدول ۲، آزمون تحلیل عاملی را با استفاده از شاخص آماری کیزر میر و آزمون بارتلت نشان می‌دهد.

جدول ۲: آزمون تحلیل عاملی اکتشافی، کیزر میر و بارتلت برای هر یک از متغیرهای پژوهش

sig	BT	KMO	سوالات توسعه گردشگری
۰.۰۰۱	۲۴۷	۰.۷۵	بعد فرهنگ
۰.۰۰۱	۱۵۲	۰.۶۳	بعد صنعت و تجارت
۰.۰۰۱	۱۹۶	۰.۷۱	بعد ورزش
۰.۰۰۱	۱۶۴	۰.۷۶	بعد مذهب
sig	BT	KMO	سوالات توانمندی
۰.۰۰۱	۴۶۶	۰.۷۷	شایستگی
۰.۰۰۱	۵۶۵	۰.۸۵	معناداری
۰.۰۰۱	۱۹۶	۰.۷۸	حق اختیار
sig	BT	KMO	سوالات سیستم دانش محور

۰.۰۰۱	۱۰۲	۰.۶۴	دانشگاهها و موسسات آموزش عالی
۰.۰۰۱	۱۶۱	۰.۷۴	پارک‌های علم و فناوری
۰.۰۰۱	۲۰۱	۰.۷۶	بنیاد ملی نخبگان
۰.۰۰۱	۲۳۷	۰.۷۴	سایت‌های تحقیقاتی و مراکز رشد گردشگری
۰.۰۰۱	۱۹۲	۰.۷۵	سازمان تجاری‌سازی و دانش بنیان

جهت تأیید مدل، برازش آن نیز باید مورد تأیید قرار گیرد. روش‌های متعددی برای برآورد نیکویی برازش کلی مدل با داده‌های مشاهده شده وجود دارد. این آزمون‌ها به این سؤال پاسخ می‌دهند که مدل مورد نظر چه قدر خوب و برازنده داده‌های پژوهش است. این شاخص‌ها به همراه ضرایب به دست آمده از پژوهش، در جدول زیر ذکر شده‌اند. شاخص کایدو و درجه آزادی آن کوچک‌تر از ۵ بود که برازش مدل را تأیید کرد. هم‌چنین شاخص‌های برازش NFI، NNFI، CFI، IFI و GFI و AGFI، بزرگتر از ۰/۹، RMSEA و RMR نیز کوچک‌تر از ۰/۱ است که اعتبار مدل را تأیید می‌کند.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

- ۱- برای آمار توصیفی از جداول و نمودارهای فراوانی استفاده شده است.
- ۲- برای آمار استنباطی از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها و از آزمون رگرسیون خطی برای بررسی فرضیه‌های تحقیق استفاده شد. برای تحلیل داده‌های آمار استنباطی از نرم افزار SPSS استفاده شد.

آزمون کولموگروف-اسمیرنوف

هنگام بررسی نرمال بودن داده‌ها، فرض صفر مبتنی بر این‌که توزیع داده‌ها نرمال است در سطح خطای ۵٪ تست شد. این آزمون از طریق مقایسه توزیع فراوانی‌های نسبی مشاهده شده در نمونه $S_N(X)$ با توزیع فراوانی‌های نسبی جامعه $F(X)$ انجام شد. برای آزمون نرمالیت فرض‌های آماری به صورت زیر تنظیم می‌شود:

H_0 : توزیع داده‌های مربوط به هریک از متغیرها نرمال نیست. H_1 : توزیع داده‌های مربوط به هریک از متغیرها نرمال است.

آزمون رگرسیون

رگرسیون خطی میزان اثر دو یا چند متغیر بر متغیر وابسته را می‌سنجد. همبستگی، رابطه بین

دو یا چند متغیر را مورد سنجش قرار می‌دهد (کریمی فر: ۱۳۸۷). در تحلیل همبستگی، هدف اولیه، اندازه‌گیری میزان همبستگی خطی بین دو متغیر است. اما اصولاً در تحلیل رگرسیون به دنبال چنین اندازه‌گیری نیستیم بلکه سعی داریم مقدار متوسط یک متغیر را بر اساس مقادیر ثابت متغیرهای دیگر تخمین بزنیم یا پیش‌بینی کنیم.

$$y = \alpha + \beta x$$

فرمول ۳:

در فرمول، α عرض از مبدا و ضریب پایه است و β شیب خط رگرسیون و ضریب زاویه (ضریب رگرسیون) است. به ازای هر واحد تغییر x ، متغیر y به اندازه β تغییر می‌کند.

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی متغیرهای جمعیت شناختی

در این مطالعه، ۴۱/۲ درصد از پاسخ دهندگان مونث و ۵۸/۸ درصد مذکر و ۶۴/۹ درصد آن‌ها دارای مدرک تحصیلی فوق لیسانس و بالاتر بوده‌اند.

شاخص‌های توصیفی متغیرهای اصلی تحقیق

جدول ۳، اطلاعات کلی شاخص‌های آماری متغیرهای تحقیق حاصل از میانگین امتیازات سوالات هر متغیر را نشان می‌دهد.

جدول ۳: شاخص‌های آماری توصیفی متغیرهای اصلی تحقیق

متغیر	شاخص‌های گرایش مرکزی		شاخص‌های گرایش پراکندگی	
	میانگین	میانه	انحراف معیار	واریانس
فرهنگ	۳.۸۱	۳.۹۲	۰.۸۱۹	۰.۸۲۴
صنعت و تجارت	۳.۸۲	۳.۸۸	۰.۷۸۱	۰.۸۸۴
ورزش	۳.۷۹	۴	۰.۸۳۲	۰.۶۲۳
مذهب	۳.۷۰	۳.۰۶	۰.۸۲۳	۰.۸۲۳

تحلیل استنباطی

در این بخش به بررسی فرضیه‌های تحقیق و انجام آزمون فرض‌ها می‌پردازیم. با توجه به این که یکی از مفروضات، استفاده از روش رگرسیون خطی نرمال بودن توزیع متغیرهای پاسخ است، برای این منظور، آزمون کلموگروف اسمیرنوف به کار گرفته شده است که نتایج آن در جدول ۴، نشان داده شده است. در

بررسی نرمال بودن داده‌ها، فرض صفر مبتنی بر اینکه توزیع داده‌ها نرمال است، در سطح خطای ۵٪ تست شده‌است. آماره آزمون بزرگ‌تر مساوی ۰.۰۵ به دست آمده و در این صورت توزیع داده‌ها نرمال است. برای آزمون نرمالیت، فرض‌های آماری به صورت زیر تنظیم می‌شود:

توزیع داده‌های مربوط به هر یک از متغیرها نرمال است: H_0

توزیع داده‌های مربوط به هر یک از متغیرها نرمال نیست: H_1

از آزمون کلموگروف اسمیرنوف برای تعیین توزیع نرمال بودن داده‌های پژوهش استفاده شد. نتایج نشان داد که سطح معناداری سه متغیر اصلی، یعنی سیستم دانش محور، توانمندی و توسعه گردشگری بالاتر از سطح معناداری ۰/۰۵ است. بنابراین توزیع داده‌ها نرمال بوده و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار پارامتریک استفاده می‌شود.

جدول ۴- نتایج آزمون نرمال بودن توزیع داده‌ها

نتیجه نرمال بودن	کولموگروف-اسمیرنوف		متغیر
	معنی داری	آماره	
نرمال است	۰.۰۹۴	۱.۰۳۲	سیستم دانش محور
نرمال است	۰.۰۸۰	۱.۱۸۲	تولمندی
نرمال است	۰.۰۶۹	۱.۳۸۰	توسعه گردشگری

آزمون فرضیه‌ها

برای آزمون فرضیه‌ها از آزمون t مستقل استفاده شده است و به دلیل معنادار بودن آزمون t برای چهار فرضیه این پژوهش، تمامی فرض‌ها مورد تأیید قرار گرفت.

فرضیه اول: سیستم‌های دانش محور از طریق توانمندی نخبگان بومی موجب توسعه گردشگری در استان بوشهر می‌شود. جدول ۵، فرضیه اول را تأیید می‌کند.

جدول ۵: نتایج آزمون t مستقل برای تأثیر سیستم‌های دانش محور از طریق

توانمندی نخبگان بومی در توسعه گردشگری استان بوشهر

متغیر	میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری
سیستم دانش محور از طریق توانمندی نخبگان بومی	۳.۳۷	-۳.۸۳۴	۵۸	۰.۰۰۰

فرضیه دوم: سیستم‌های دانش محور از طریق شایستگی نخبگان بومی موجب توسعه گردشگری در استان بوشهر می‌شود. جدول ۶، فرضیه دوم را تأیید می‌کند.

جدول ۶: نتایج آزمون t مستقل برای تأثیر سیستم‌های دانش محور از طریق

شایستگی نخبگان بومی در توسعه گردشگری استان بوشهر

متغیر	میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری
سیستم دانش محور از طریق شایستگی نخبگان بومی	۳.۳۷	-۳.۸۳۴	۵۸	۰.۰۰۰

فرضیه سوم: سیستم‌های دانش محور از طریق معناداری نخبگان بومی موجب توسعه گردشگری در استان بوشهر می‌شود. جدول ۷، فرضیه سوم را تأیید می‌کند.

جدول ۷: نتایج آزمون t مستقل برای تأثیر سیستم‌های دانش محور از طریق

معناداری نخبگان بومی در توسعه گردشگری استان بوشهر

متغیر	میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری
سیستم دانش محور از طریق معناداری نخبگان بومی	۳.۳۷	-۳.۸۳۴	۵۸	۰.۰۰۰

فرضیه چهارم: سیستم‌های دانش محور از طریق حق اختیار نخبگان بومی موجب توسعه گردشگری در استان بوشهر می‌شود. جدول ۸، فرضیه چهارم را تأیید می‌کند.

جدول ۸: نتایج آزمون t مستقل برای تأثیر سیستم‌های دانش محور از طریق

حق اختیار نخبگان بومی در توسعه گردشگری استان بوشهر

متغیر	میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری
سیستم دانش محور از طریق حق اختیار نخبگان بومی	۳.۳۷	-۳.۸۳۴	۵۸	۰.۰۰۰

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به تأیید فرضیه اول مبنی بر تأثیر سیستم‌های دانش محور از طریق توانمندی نخبگان بومی در توسعه گردشگری استان بوشهر، می‌توان به این نتیجه دست یافت که با تقویت مولفه‌های توانمندی نخبگان در این استان، می‌توان مولفه توسعه گردشگری را افزایش داد. تأیید فرضیه دوم نشان داد که استفاده از سیستم‌های دانش محور از طریق بهره‌مندی از شایستگی نخبگان بومی بر توسعه گردشگری در استان بوشهر تأثیر مثبت و معناداری دارد. در فرضیه سوم، تأثیر مثبت و معنادار سیستم‌های دانش محور از طریق معناداری نخبگان بومی

بر توسعه گردشگری در استان بوشهر، تایید شد.

تایید فرضیه چهارم این پژوهش نشان داد که سیستم‌های دانش محور از طریق حق اختیاری نخبگان بومی بر توسعه گردشگری در استان بوشهر تأثیر مثبت و معناداری دارد.

پیشنهاد‌های پژوهش

- ۱- استفاده از نخبگان بومی در مسیر توسعه گردشگری در منطقه خلیج فارس، نیازمند بهره‌گیری از سیستم دانش‌محور و حضور حداکثری جوانان با استعداد و نخبه در فضایی به دور از نهادهای دولتی دیوان‌سالار است.
- ۲- نخبگان همواره به شکل متعهدانه‌ای به کشور خدمت می‌کنند و در دنیای امروز که دنیای بی‌مرزی است باید با استفاده از توان آنها در زمینه‌های گوناگون از جمله توسعه فضای گردشگری، مانع از مهاجرت نخبگان شد. و به جای آن از موقعیت جغرافیایی این منطقه که همواره گذرگاهی برای ارتباط با کشورهای دیگر بوده است، استفاده کرد و با اشتراک تفکر و دانش بین دولت‌ها، علم و دانش و توانمندی نخبگان را در بالاترین سطح ممکن به کار گرفت.
- ۳- تأسیس پارک‌های علم و فناوری همواره به‌عنوان محلی برای بهره‌وری بیشتر از نخبگان، مدنظر بوده است. تأسیس این پارک‌ها و سایت‌های علمی در منطقه خلیج فارس و ایجاد دفاتر تخصصی در حوزه گردشگری در آنها می‌تواند دریچه جدیدی از ظرفیت‌های گردشگری در منطقه را آشکار کند. برگزاری استارت‌آپ‌ها و پروژه‌های دانش‌بنیان با هدف توسعه گردشگری پایدار و ارزآوری ره آورد این مهم هستند.
- ۴- ایجاد انجمن‌ها و یا شرکت‌های تجاری‌ساز و مالکیت فکری و ایده‌بازارها با حضور و ترغیب و تشویق نخبگان نیز از مواردی است که در توسعه گردشگری در مقایسه بین‌المللی تأثیرگذار است.
- ۵- نخبگان و نیروهای مستعد می‌توانند مدلی برای حضور گردشگری در تالارهای بورسی و سرمایه‌گذاری پیدا کنند.
- ۶- نیروهای نخبه و بااستعداد و جوان یک مزیت برای ترویج توسعه گردشگری پایدار در منطقه خلیج فارس به‌شمار می‌آیند.
- ۷- برگزاری نمایشگاه‌ها و همایش‌های هدفمند توسط جوانان
- ۸- ایجاد بخش مجزایی در تالار ملی فکر بنیان با موضوع بهره‌گیری از جوانان و نخبگان در زمینه گردشگری در خلیج فارس
- ۹- ایجاد ساختار شبکه‌ای بین مراکز دانش‌بنیان، صندوق نوآوری و شکوفایی، پارک‌های علم و فناوری - دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی و سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی و تقویت اقتصاد

دانش‌بنیان در حوزه گردشگری. این مهم جز با حضور و بهره‌گیری از طرح‌ها و ایده‌های جوانان امکان‌پذیر نیست و البته به موازات اعتماد به نخبگان باید اعتباری بودجه‌ای ویژه‌ای را برای حمایت از طرح‌های آن‌ها و ایجاد اشتغال در نظر گرفته شود.

Archive of SID

منابع

- آبتین، عبدالعزیز؛ یاراحمد زهی، محمدحسین؛ توماج، یحیی؛ (۱۳۹۰)، بررسی عوامل موثر بر تانمندسازی منابع انسانی، ماهنامه کار و جامعه، شماره ۱۴۰، ۴۴:۵۸.
- بلوری فرد، الناز، (۱۳۹۶)، بررسی تأثیر ادبیات عامه بر حفظ معماری سنتی - مطالعه موردی: بندر بوشهر؛ دومین همایش ملی نگاهی نو به زبان و ادب عامه - دانشگاه خلیج فارس (بوشهر)
- حیدری، غلامحسن؛ رضایی، پرویز؛ (۱۳۸۷)، بررسی ظرفیت‌های توسعه گردشگری منطقه الموت با تأکید بر اکوتوریسم، مجله مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۳، شماره ۶، ۳۷:۵۳
- کاظمی، موسی؛ عباسی، سید مهدی و عبدالرسول؛ (۱۳۸۹)، تأثیر بافت قدیم شهر بوشهر در توسعه گردشگری شهری: ششمین همایش ملی فرهنگی گردشگری خلیج همیشه فارس، تهران، مرکز گردشگری علمی فرهنگی دانشجویان ایران، https://www.civilica.com/Paper-NCTCPG01-NCTCPG01_002.html
- سقایی، محسن؛ امینی‌نژاد، غلامرضا؛ صبحی، غلامرضا، (۱۳۹۴)، تأثیرات صنعت گردشگری بر توسعه اجتماعی - فرهنگی شهر بوشهر، فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شماره ۱۸، ۱۳۱:۱۴۰
- سیدی، امیر؛ حسین مردی، حمیده؛ (۱۳۹۱)، مدیریت استعداد در فرآیندهای توسعه منابع انسانی، مجله کار و جامعه شماره ۱۴۹، ۱۳:۱۸.
- ضیایی، محمود؛ امین بیدختی، علی اکبر؛ قربانی، فاطمه؛ (۱۳۹۲)، ارزیابی ظرفیت جامعه محلی برای توسعه ی پایدار گردشگری، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری ۸ (۲۴)
- عبدالهی، بیژن؛ عبدالرحیم، نوه ابراهیم؛ (۱۳۸۵)، توانمندسازی کارکنان کلید طلایی مدیریت منابع انسانی، انتشارات ویرایش.
- عبداللهی، بیژن؛ حیدری، سریه؛ (۱۳۸۸)، عوامل مرتبط با توانمندسازی اعضای هیئت علمی دانشگاه، فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران، سال دوم، شماره یک، ۵۴:۵۵.
- عسگری، حشمت‌اله؛ تقوی، (۱۳۸۷)، رویکردی نوین به مساله فرار مغزها و نقش آن در انباشت سرمایه انسانی در کشورهای مبدأ، مجله سیاسی و فرهنگی هفته، سال دوازدهم، شماره ۶۳.
- غریب‌زاده، قاسم؛ خانی، فضیله، (۱۳۸۹)، به کارگیری مدل ریاضی در سنجش میزان موفقیت گردشگری در مناطق جغرافیایی، مطالعه موردی شهر بوشهر: مجله جغرافیا و مطالعات محیطی - شماره ۴ - ۴۹:۶۳
- فاسمی‌زاد، علیرضا؛ دهقان‌فر، سکینه؛ (۱۳۹۶)، شناسایی مشکلات توسعه صنعت گردشگری استان ساحلی بوشهر و ارائه راهکارهای مناسب: فصلنامه علمی پژوهشی گردشگری و توسعه - سال

ششم- ۱۹۴

- یغموری، سعید؛ مجیدی، اردوان؛ (۱۳۸۷)، تحلیل مشخصه‌ها و نیازمندی‌های برنامه‌ی درسی نخبه پرور برای پرورش بومی نخبگان و تعدیل مهاجرت نخبگان درپدیده‌ی جهانی شدن: هشتمین همایش انجمن مطالعات برنامه درسی، -ICSA08-Paper-https://www.civilica.com/Paper-ICSA08-ICSA08_169.html

- Beeton, S. (2006). Community development through tourism. In: Landlink Press, Australia
- Richards, G., & Hall, D. (Eds.). (2000). Tourism and sustainable community development. USA: Routledge
- McMillan, D. W. & George, D. M. Ch. (1986). Sense of Community: a definition and theory. Journal of Community Psychology, Vol. 14, pp. 6-23.
- Hall, D., Kirkpatrick, I. & Mitchell, M. (2005). Rural Tourism and Sustainable Business. CHANNEL VIEW PUBLICATIONS.

Archive of SID